

dyslexi – ett handikapp i informationssamhället

Malena Sjöberg

Finns det något jobb där Linda slipper skriva?	7
Jag läste en bok i skolan på femtiotalet	10
Språk och arbete, ett program med sikte på jobb	12
Jag har lärt mig skriva, jag vågar!	23
Mer om dyslexi	29

TELDOK visar hur IT används och dokumenterar erfarenheter av tidig användning. Med stöd från Telia bidrar TELDOK till: dokumentation, publicering och spridning, studieresor och konferenser.

Hittills har TELDOK finansierat, publicerat och distribuerat ca 200 rapporter som beskriver, och/eller ger bakgrunden till, tidig användning av ny informationsteknik.

Rapporterna sprids gratis till 5.000 mottagare, som bett att få dem kontinuerligt. Beställning av fler än ett ex faktureras.

Rapporter från TELDOK kan beställas i efterhand, gratis i enstaka exemplar: ring 020 23 00 11 eller besök www.teldok.org. Ange rapportnummer när Du beställer!

Ytterligare information lämnas gärna av ledamöterna i den brett sammansatta TELDOK Redaktionskommitté:

- Bertil Thorngren (ordf), CIC vid Handelshögskolan, dbt@hhs.se
- Göran Axelsson, Statskontoret, 08 454 46 90
- Joachim Benno, Konvergensutredningen, 08 405 37 34
- Hans Iwan Bratt, ITfacts, 08 753 18 51, 070 779 77 96
- Birgitta Frejhagen, InfoKomp AB, 08 725 87 00
- Johan Jörgensen, Interaktiv Tid, 08 442 85 70
- Anna Karlstedt, IMIT, 08 736 94 71, FAX 08 32 65 24
- Eva Lindencrona, SISU, 08 752 16 36
- Agneta Qwerin, RSV DataService, 08 764 83 78
- Hasse Samuelsson, Svensk Industriförening, 08 440 11 70
- Herbert Söderström, Tilia Cadata, 0650 800 59
- Bengt-Arne Vedin, Metamatic AB, 08 661 28 18
- PG Holmlöv (sekr), Telia Research och CIC, Pg.X.Holmlov@telia.se, 08 713 51 29

© TELDOK och författarna

TELDOK uppmuntrar till eftertryck för enskilt bruk, med angivande av källa
Kommersiell vidare spridning ej tillåten utan överenskommelse med TELDOK eller författaren

Text & foto: Malena Sjöberg

Avsnittet "Det viktigaste är inte att lära sig stava" skrivet av Birgitta Frejhagen

Tryck: Nykopia Tryck AB, Stockholm, 1999

Läs mer om TELDOK på: www.teldok.org (www.teldok.framfab.se)

Beställ enstaka ex av TELDOK-rapporter från: tel **020 23 00 11** eller www.teldok.org eller teldok@ett.se (mejl)

Förord: Från en ”ordblind”

Jag fick ett intyg när jag var tio år, som sa att jag var ordblind. Det hjälpte mig. Lärarna slutade i stort att skälla, stöna och ironisera. Även om många – de flesta? – ändå fortsatte att låta antalet stavfel på en sida påverka betyget oberoende om ämnet var historia eller biologi.

Och så är det – många som ser stavfel i en text får ett skadeglatt, småflinande uttryck i ansiktet och kan inte undanhålla sig en kommentar. Jag har fortsatt att uppleva det hela mitt professionella yrkesliv. En forskningsrapport med stavfel bemöts, om så bara för ett par sekunder, som om den vore skriven av en tioåring. En felstavning på whiteboarden kan göra ett helt auditorium småfnittrigt.

Intyget, där det också stod att jag var relativt förståndig, innebar att jag fick omvärldens accept att fortsätta att skriva, trots att det blev många stavfel på varje sida. Jag fick utveckla min förmåga och lust att skriva och läsa. Fickminnen och lojala sekreterare trollade bort mina fel i brev och texter under 70 och 80-talen. Nu är datorn och stavningskontrollen ovärderlig.

Förmågan och lusten att läsa och skriva blir allt mer väsentlig för alla medarbetare. För tio eller tjugo år sedan fanns det många yrken där man inte behövde visa hur man skrev. Informationssamhället rycker idag allt närmare var och en i arbetslivet. Idag måste nästan alla kunna hämta och lämna skriven text på fax eller skärm. Ordblinda, eller dyslektiker som det heter idag, riskerar att hamna tillbaka i skolans förnedring.

Det har känts oerhört stimulerande att få genomföra den metodutveckling som redovisas i den här skriften. Samhället måste kunna erbjuda vuxna dyslektiker en effektiv ersättning för den kompetens, som man inte fick med sig från skolan. Vuxenutbildningen måste lära sig att komma i dialog med dyslektiker, övertyga dem om att det lönar sig att sätta sig på skolbänken en gång till, och erbjuda dem goda förutsättningar för deras arbete att lära sig att kompensera sitt handikapp och bli skrivande och läsande människor.

Projektet visar att på några månader kan dyslektiker lära sig kom-

pensera sitt "skamliga" handikapp. Forskarna, som följde projektet, redovisade vetenskapligt signifikanta resultat på förbättringar efter en relativt kort projekttid och undervisning i relativt stora grupper. De redovisade också att deltagarna har fått bättre självförtroende och blivit reellt anställningsbara! Det innebär att det finns ekonomiskt effektiva metoder för att låta stora grupper av dyslektiker återfå sin värdighet och sina möjligheter på informations-

samhällets olika arenor. Jag och andra på InfoKomp delar gärna med oss ytterligare av erfarenheterna till dem som är intresserade.

Birgitta Frejhagen

VD InfoKomp, ledamot i Telias styrelse, ordförande för NUTEKs styrgrupp för forskningsprogrammet Människa–Teknik–Organisation, ledamot i regeringens IT-Kommission

Förord: Dyslexi kan utbildas bort

Syftet med AMS' undersökning "Dyslexiprojektet i Oskarshamn" var att undersöka huruvida det överhuvudtaget fanns arbetssökande som hade läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Resultaten från detta projekt visade redan 1995 att ca 17% av de arbetslösa ungdomarna i fyra småländska kommuner hade så stora läs- och skrivsvårigheter att detta var ett hinder för dem i arbetslivet.

Det var emellertid mycket frustrerande att å ena sidan konstatera vilka svårigheter ungdomarna hade och å andra sidan inte kunna erbjuda dem några åtgärder för att förbättra deras möjligheter på arbetsmarknaden. Inte förrän i EU-projektet "Språk och Arbete" två år senare fick jag möjlighet att genomföra en vetenskaplig utvärdering av effekterna av en utbildning, speciellt utformad för arbetssökande med denna funktionsnedsättning. I projektet var både det forskningsinriktade arbetet och diskussionerna med alla kursdeltagare mycket

stimulerande och givande, inte minst för mig personligen.

När resultaten utvärderades så visade det sig att målsättningarna inför projektet hade infriats, t.ex. så skulle:

- minst hälften få arbete eller påbörja en utbildning (62% klarade detta!)
- den språkliga förmågan förbättras (förbättring noterades på samtliga språkliga test utom två, nämligen rättstavningstest där deltagarna skulle skriva "för hand" och test på högläsning av enstaka ord)
- den funktionella läs- och skrivförmågan förbättras genom t ex kompensatoriska åtgärder
- den sociala kompetensen (tex förmågan att se saker ur en annans perspektiv) förbättras

Även den pedagogiska målsättningen, att deltagarna efter avslutad kurs i högre grad än tidigare skulle

uppleva sig som personer med förmåga och lust att uttrycka sig i skrift, uppnåddes. Många deltagare upplevde dessutom ett förbättrat självförtroende, att motståndet mot att läsa försvann och att lusten att skriva började infinna sig.

Ungefär sex månader efter kursens slut undersöktes vilka faktorer som hade haft störst betydelse för deltagarnas möjligheter att få ett arbete eller att påbörja en utbildning. Det kunde konstateras att faktorer som ålder, tidigare utbildning, arbetslöshetstidens längd, grad av läs- och skrivsvårigheter och logisk förmåga/begåvning inte påverkade återgång till arbete/utbildning på ett signifikant sätt. Störst betydelse för att inte längre vara arbetslös hade istället vissa personlighetsfaktorer, som bl.a. har att göra med begreppet social kompetens.

Sammanfattningsvis visade erfarenheterna från Språk och Arbete att åtgärder för att förbättra den funktionella läs- och skrivförmågan och därmed stärka självförtroendet är viktiga ingredienser i en utbildning av detta slag, liksom åtgärder för att förbättra den sociala kompetensen.

Slutligen kan jag konstatera att projektet "Språk och Arbete" har visat att det idag finns effektiva metoder för att förbättra förutsättningarna för arbetssökande med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi på arbetsmarknaden.

May Lindgren

fil dr, leg psykolog

Dyslexi, ett vanligt handikapp

Läs- och skrivsvårigheter eller dyslexi yttrar sig olika hos olika personer. Många har lärt sig att läsa ganska bra, men har svårt att stava. Andra läser långsamt och osäkert. Det kan också vara så att man både kan stava och läsa, men inte forma ord till meningar när man ska skriva. Man har svårt att minnas ord och hitta ord man söker i minnet, särskilt om det ska gå fort.

Det är vanligt att man skriver bokstäver och siffror i fel ordning. Många blandar ihop bokstäver när de ska läsa och skriva, så att exempelvis d blir b, och b blir p. Den som har läs- och skrivsvårigheter har också ofta svårt att åstadkomma en handstil som är läslig för andra.

Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter, FMLS, definierar dyslexi eller läs- och skrivsvårigheter så här: Dyslexi är en funktionsnedsättning som yttrar sig i att man har svårt att använda skriven text och/eller att skriva text för att kunna fungera i samhället och fylla kraven i olika vardagssituationer, för att kunna tillgodose sina behov och personliga mål och för att öka sina kunskaper och utvecklas efter sina förutsättningar.

Det som personer med dyslexi har gemensamt är svårigheterna att läsa och skriva bokstäver. Många har också räkningsvårigheter. Svårigheterna med bokstäver och siffror beror på att hjärnan organiserar, lagrar och bearbetar information på ett annat sätt än hos andra.

Tre fjärdedelar av dem som har läs- och skrivsvårigheter är män. Problemen är ofta ärftliga, men det finns troligen fler orsaker. Det är helt klart att dyslexi inte har någon-

ting med intelligens att göra. När det gäller logiskt tänkande och problemlösning skiljer sig personer med dyslexi inte från andra människor.

Riskerar bli arbetslösa

Läroplanen för grundskolan säger att eleverna ska kunna läsa och förstå till exempel dagstidningsartiklar när de slutar årskurs nio. Men en femtedel av ungdomarna i åldern 18–25 år kan inte det, och en studie har visat att den gruppen klarar sig dåligt. De studerar inte vidare efter gymnasiet, många går inte gymnasiet heller, och det är stor risk att de blir arbetslösa. Arbetslösheten bland unga människor som har svårt att läsa är tio gånger högre än bland dem som läser bra.

Trots att det här är känt är det fortfarande många barn som inte får det stöd de behöver för att lära sig läsa och skriva. De riskerar att få dela många vuxnas erfarenheter av skolan med sänkt självkänsla och svårigheter att skaffa sig kunskaper, eftersom skolarbetet bygger på läsning.

Generationer av människor med dyslexi har kränkande upplevelser av skoltiden. Som vuxna hamnar de sedan i en ond cirkel. De undviker skickligt alla situationer där de behöver läsa och skriva, och den förmåga de haft minskar kanske.

Men det finns också ett stort antal dyslektiker som arbetar med ord och som har lärt sig att hantera sitt funktionshinder. Det är många faktorer som påverkar förutsättningarna i livet om man har dyslexi.

Man behöver förståelse och bra individuellt stöd i skolan. Man behöver få träna att läsa och skriva på sina villkor och i sin takt. Läsning, skrivning och allt annat skolarbete får inte bli förknippat med tvång och lidande. Då kommer man kanske inte att skriva eller läsa en rad i sitt vuxna liv, även om man vet att det är nödvändigt att träna mycket för att uppehålla sin förmåga.

Datorn viktigt redskap

Elever med läs- och skrivsvårigheter måste få använda dator i skolarbetet. Datorn är ett viktigt redskap för att skriva snyggt och läsligt och för att stava rätt. Med datorn kan man både kompensera det man inte är så bra på och träna utan att det blir tråkigt. Med datorn kan man alltid hitta rätt svårighetsgrad, få utmaningar som är lagom svåra, så att man kan få anstränga sig och lyckas. Datorn har också den fördelen att den aldrig tröttnar och aldrig suckar, även om man gör samma fel gång på gång. Däremot kan den ge beröm! ■

– Jag har dålig allmänbildning eftersom jag hade så svårt att hänga med i skolan. Jag skulle behöva fortsätta studera, till exempel på KomVux, men det går inte. Där ska man läsa fort och effektivt, säger Linda Höckne.

Finns det något jobb där Linda slipper skriva?

Om det nya arbetslivet

Linda Höckne är tjugo år och arbetslös, bortsett från att hon sköter bokföringen åt två små företag. De jobben har hon fått genom sin mamma, som är revisor. – När man har dyslexi måste man få jobb ge-

nom kontakter. Inte skulle jag få något jobb om jag visade upp mina gymnasiebetyg: etta, etta, tvåa, tvåa, etta, etta!

Linda läste handel och administration i gymnasiet. ”Lyckat för en

dyslektiker,” kommenterar hon självvironiskt. Själv visste hon inte då att hennes problem har ett namn och att hon delar svårigheterna med många andra. Men hon märkte att hon inte hängde med i klassens tempo, att hon liksom tappade orden när hon skulle skriva och inte såg när det blev fel. När hon skulle läsa kunde hon inte följa bokstavsraderna med blicken.

– Jag har dålig allmänbildning eftersom jag hade så svårt att hänga med i skolan. Jag skulle behöva fortsätta studera, till exempel på KomVux, men det går inte. Där ska man läsa fort och effektivt.

De flesta jobb kräver skrivning

Linda är ung och ska ut i det nya arbetslivet. Hade hon varit tjugo för bara ett par decennier sedan hade det funnits många jobb för en glad och social person som hon. Hon hade haft ett arbete där hon klarat sig bra utan att behöva läsa och skriva.

Då sköttes all administration av administratörer. Nu blir de färre och färre. Informationen förs bort från kontoren, ut i verksamheten och alla måste tillägna sig den.

Alla behöver kunna skriva rapporter, göra beställningar och kommunicera skriftligt. På bilverstan ska alla kunna plocka fram arbetsordern på datorn, på lagret ska man själv göra restnoteringarna, på lastbilsfirman ska föraren skriva leveranssedel, i affären ska biträdet kontrollera leveranstider och på bryggeriet ska alla notera kvalitetsvärden.

Det blir svårare och svårare att komma undan skrivning och läsning i jobbet, vad man än har för yrke.

Knepen för att slippa, som många dyslektiker utvecklat till fulländning, håller inte längre. Förr kunde man säga att man hade glömt glasögonen de få gånger det dök upp något som man förväntades läsa. Eller ta hem det och få hjälp av hustrun eller maken. Man kunde styra så att någon annan skrev när det behövdes. Man kunde avstå från kurser och vidareutbildningar och ha jobbet kvar ändå. Det är mycket svårare idag.

IT, hot och tillgång

Linda har använt dator i sju år under sin skoltid. Den är ett bekant redskap för henne, vilket betyder att hon har ett bekymmer mindre än många som är äldre än hon och saknar arbete. De måste komma över rädslan och respekten för IT-tekniken innan de får tillträde till det nya arbetslivet.

För människor med dyslexi är datorn både ett hot och en tillgång. Ett hot är den därför att den nya organisationen i arbetslivet bygger på datoriserad informationsöverföring, som i sin tur förutsätter att man kan läsa och skriva.

Med IT-tekniken försvinner också många tunga och rutinmässiga jobb, datorerna gör det som förut krävde mans- och kvinnokraft. Samtidigt är datorerna en tillgång, ett redskap i skrivandet. Det gör inte längre något om man har en oläslig handstil, med datorn skriver alla lättläst. Rättstavningsprogram och andra hjälpprogram har gjort livet lättare för många.

Arbetslivet är föränderligt. För tjugo, trettio år sedan kunde man ha samma jobb hela livet utan att be-

höva lära sig så mycket nytt. De flesta jobb förändrades inte nämnvärt under en människas livstid. Idag omvandlas både arbetsorganisationerna och arbetsuppgifterna. De flesta jobb kräver att de anställda regelbundet skaffar sig nya kunskaper. Men för att kunna delta i kurser och utbildningar måste man kunna läsa och skriva.

Moderna företag lämnar den gamla hierarkiska pyramidmodellen. Organisationen plattas ut och ansvaret fördelas på fler. Det innebär att de anställda måste kunna arbeta självständigt, fatta egna beslut, göra upp en budget och ha ansvar för att den följs, samt kommunicera och samarbeta. Man arbetar i lag, och flyttar sig mellan olika arbetsuppgifter och grupper. De flesta som är vuxna idag fick inte någon förberedelse för det arbetssättet när de gick i skolan.

Det flexibla företaget

I EU ägnas en hel del arbete åt att förbereda medlemsstaterna för den nya arbetslivsstrukturen. För något år sedan publicerade EU en så kallad grönbok, "Leva och arbeta i informationssamhället. Människan i centrum". Där talas det om "flexibla företag" som blir mer och processorienterade. Det betyder att de anställda utför en rad olika arbetsuppgifter i stället för att bara lämna över arbetet till nästa person i kedjan.

Den nya teknologin innebär inte automatiskt att jobben blir färre. På USA:s arbetsmarknad används den nya teknologin mer än i Europa och de delstater som har kommit längst i den utvecklingen har en tendens att

ha lägst arbetslöshet. Det finns ett positivt samband mellan teknologiska framsteg, produktivitet och ekonomisk tillväxt, och det bäddar för fler jobb, hävdas det i grönboken.

I det förändrade arbetslivet stämmer människors utbildning och kompetens inte överens med kraven. Det finns dels ett överflöd av gammal yrkeskunskap, dels flaskhalsar för ny kunskap. Om tio år kommer åttio procent av dagens teknologi att vara föråldrad och utbytt, och lika många procent av arbetskraften kommer att ha en utbildning som är mer än tio år gammal. Arbetskraften blir allt äldre och teknologin allt yngre.

Detta är en stor utmaning för regeringarna och arbetsmarknadens parter, företagen och arbetstagarna. Europa behöver utveckla ett utbildningssystem för livslångt lärande, och där måste "det lärande företaget" ha en central plats. Förnyande utbildning på arbetstid kommer att vara viktigare än kortare arbetstid, menar författarna till grönboken.

Demokratifråga

Det är en demokratifråga att människor är delaktiga och integrerade i informationssamhället. Demokrati är inte bara en fråga om att rösta i val. Rösträtten blir meningsfull bara om människor har tillgång till korrekt och aktuell information. I informationssamhället kan demokratin fördjupas genom att alla får tillgång till informationsteknologi och till den kunskap och kommunikation som teknologin ger möjlighet till. ■

Jag läste en bok i skolan på 50-talet

Om att leva med dyslexi

– Jag är inte analfabet, men jag hinner bara läsa en rad av texten på TV. När det är engelska går det ganska bra, då förstår jag tillräckligt, men om det är en fransk film får min fru förklara.

Så berättar Jan Weibull om sin dyslexi. Det finns omkring en halv miljon svenskar som har stora problem med orden och bokstäverna. Jan är en av dem. I hela sitt liv har han undvikit att läsa och skriva.

– Vi dyslektiker är världsmästare på att göra andra saker än att läsa och skriva, säger han. Som han minns läste han en bok i skolan på femtiotalet, och traggade sig igenom ännu en någon gång på sjuttioalet utan att få något sammanhang i det han läste.

– Det är just det som gör att många som har dyslexi slutar läsa. Det tar så lång tid och kostar så mycket möda att stava sig igenom orden att sammanhanget går förlorat. Vår läsförmåga består av hastigheten gånger förståelsen.

– Om vi alltså läser oerhört sakta, eller inte förstår vad vi läser, kan man inte kalla det läsning. För att kunna följa textremsan på TV måste man exempelvis läsa och förstå minst hundra ord i minuten.

Jan tycker att han har klarat sig bra i livet utan läsning och skrivning. Som många andra med dyslexi har han aldrig sökt ett jobb genom att skriva en ansökan och skicka in sina betyg. Han har ändå jobbat i hela sitt liv, fått jobb genom kontakter och rekommendationer. Han har varit slöjdlärare och försäljare, renoverat fönster, tillverkat kanoter,

konstruerat luftkuddegräsklippare och hunnit med ännu några yrken genom åren.

Kurs med läsning och skrivning

Nu vid fyllda 54 har Jan fått tillfälle att göra något som de flesta människor med dyslexi aldrig får. Han går en kurs där han får arbeta med sitt skrivande och läsande hela dagarna. I fyra månader sitter han och cirka sjuttio andra vid varsin dator och arbetar med träningsprogram, läser böcker och skriver, skriver och skriver.

– Nu har jag läst mitt livs första bok på riktigt, "Skriet från vildmarken" av Jack London. Jag är på min andra, "Maj Darlin" av Mats Wahl. Den tycker jag om, jag känner igen min egen barndom i den. Men att skriva själv är det som ger allra mest.

Jan säger att han kanske är lite speciell som har klarat sig så bra trots sin dyslexi. Och visst finns det många människor med dyslexi som inte har det lika bra som han. Det kan vara särskilt svårt att klara sig i arbetslivet.

Men Jan är långt ifrån ensam om att klara sig bra. Det finns många personer med stora läs- och skrivsvårigheter som har ett bra liv och som lyckas i arbetslivet. De flesta har goda förmågor som de kompenserar sitt funktionshinder med. Många är kreativa och konstnärliga.

Sten Levander, som är professor i psykiatri och har ägnat en del forskning åt dyslexi, konstaterar att

Jan Weibull har aldrig sökt jobb genom att skriva en ansökan. Han har som många andra dyslektiker fått jobb genom kontakter och rekommendationer.

många har utvecklat sin främsta intellektuella kompetens på det tekniska området. Jan känner igen sig i det.

– När jag var barn kunde jag mycket som andra inte kunde. Jag kunde uppfinna och konstruera saker, och fick respekt för min förmåga. Jag kan inte komma ihåg att jag någonsin har blivit betraktad som dum och ointelligent på grund av min dyslexi.

Varje enskild människa upplever sina läs- och skrivsvårigheter och omgivningens bemötande på sitt sätt och hittar sin metod att hantera dem. En del väljer exempelvis att alltid berätta öppet om sin dyslexi. Så har Jan gjort. – Jag har aldrig försökt dölja mina svårigheter. Jag kan inte läsa, säger jag. Jag tycker det är bäst i längden.

Men de flesta väljer att inte berätta. – Nästan ingen av mina vänner har ingen aning om att jag har dyslexi. Jag har tränat att prata för mig, det brukar vi kunna, vi dyslektiker, säger en kvinna.

Intuition och fantasi istället

– Jag har flera vänner som har dyslexi, liksom jag själv, men de tycker att det tar för mycket tid och kraft att göra något åt sina svårigheter, säger Lars Olén. De har utvecklat sin intuition och fantasi och tycker att det fungerar ganska bra. Lars tar också intuitionen och fantasin till hjälp, men humorn är också ett viktigt hjälpmedel för honom. Han skämtar om sina svårigheter och försöker se det komiska när han hamnar i besvärliga situationer.

– Det är nog bra många gånger, men skrattet fastnar i halsen när jag tänker på hur mycket jag har missat därför att mina problem inte har blivit tagna riktigt på allvar. Jag funderar på om jag skämtar för mycket om mina problem ibland. Det är nog bra att försöka ta det hela humoristiskt, men det finns en risk att man samtidigt förminskar sig själv. Kanske är det därför jag har svårt att sälja min keramik? Man måste ju kunna hävda sin

förmåga och tala för varan om det ska gå bra.

Lars fick bra stöd mot sin dyslexi när han växte upp. – Pappa ordnade ett lånekort på biblioteket och tog med mig dit. Han läste för mig om sådant han trodde att jag var intresserad av. Ofta började han läsa något högt för att jag skulle bli nyfi-

ken och sedan läste vi tillsammans. Lars har fortsatt att läsa hela livet, men svårigheterna finns där. Negationer och omvänd ordföljd gör att det lätt hakar upp sig, och om han gör uppehåll med läsandet en månad så är det trögt att komma igång igen. ■

Språk och arbete, ett program med sikte på jobb

Utbildningsföretaget InfoKomp i Stockholm ordnade våren och sommaren 1997 ett program på tjugo veckor för långtidsarbetslösa personer med dyslexi. Programmet genomfördes tillsammans med forskare. Totalt deltog sjuttio personer, varav tio var invandrare. Arbetsmarknadsinstitutet i Stadshagen och Tullinge var samarbetspartners. Några deltagare kom till utbildningen via arbetsförmedlingarna i Nacka och Haninge, och några från arbetsförmedlingen Bygg- och Transport.

Tanken var att erbjuda femton invandrare plats, men det gick inte att få kontakt med fler än tio, fem män och fem kvinnor. Invandrarna bildade en egen grupp och de övriga deltagarna var indelade i fyra grupper. Tre fjärdedelar av alla som har dyslexi är män. På kursen utgjorde männen sextio procent, vilket också var ambitionen. Det fanns fler kvinnor som ville gå kursen. Kvinnor tycks ha lättare än män att avslöja sina svårigheter och göra något för att kunna hantera dem.

Kursen hette ”Språk och arbete” och var ett utbildningsprojekt inom EU:s mål 3. Den vände sig till personer med läs- och skrivsvårigheter, som var så stora att de var ett hinder för att få nytt jobb. Målet var att minst hälften skulle få arbete eller börja en utbildning efteråt.

Men kursen handlade inte bara om läsning och skrivning. Den handlade minst lika mycket om att ge deltagarna möjligheter att höja sin sociala kompetens och stärka sitt självförtroende. Det skulle i sin tur ge dem möjlighet att förbättra sin språkliga förmåga och utsikterna att få ett arbete.

Test före och efter kursen

En forskargrupp testade deltagarna före och efter kursen, och utvärderade också kursen. May Lindgren, neuropsykolog och fil doktor, och Jimmy Jensen, doktorand, ansvarade för testen. I forskargruppen finns också David H Ingvar, profes-

sor i neurofysiologi och Sten Levan-
der, professor i psykiatri.

Teori och praktik

Kursen innehöll mycket av både teori och praktik. Först och främst tränade man svenska. Man läste, skrev och talade mycket. Man pluggade lite grammatik och skrivregler och använde en rad dataprogram för att öva skrivning, stavning och läsning. Alla deltagare hade tillgång till varsin dator. De fick också veta vad det finns för program för att hantera och kompensera läs- och skrivsvårigheter. Matematik och sifferövningar fanns också på schemat. Man tränade de fyra räknesätten och prövade att använda datorn, till exempel för sin privatekonomi.

Deltagarna skaffade sig också kunskap om dyslexi och följde vad massmedierna tog upp om frågan. De tog reda på vilka utbildningar som skulle vara tänkbara för dem personligen, gjorde studiebesök på skolor och arbetsplatser, och fick bland annat information om hur datorn används i olika branscher. De fick träna att söka jobb, skriva ansökan, och gå på anställningsintervju. Man arbetade också med kommunikation, minne och inläring, tränade att presentera olika ämnen för varandra, studerade kroppsspråk och diskuterade hur man hanterar stress och konflikter.

En av de fyra månaderna var praktiktid. Var och en skaffade sin egen praktikplats i någon bransch som intresserade dem. ■

Det viktigaste inte att lära sig stava

Om InfoKomps pedagogik för dyslektiker

Det pedagogiska målet för InfoKomps undervisning för personer med dyslexi är att de ska erövra det skrivna ordet. De ska ta till sig skriven text och själva våga, vilja och kunna förmedla skriven text till andra.

Målet är INTE att deltagarna ska lära sig stava och INTE att de ska lära sig läsa högt. Eleven ska efter projektet ha lärt sig använda det skrivna ordet – självklart och effektivt. Han eller hon ska se sig själv som en person som gärna skriver och läser. Han eller hon ska ha fått verktyg för att utnyttja det skrivna ordet i sitt livslånga lärande, både

som medborgare och som medarbetare i en modern arbetsorganisation.

Ändra sin världsbild

Staffan Larsson är professor i vuxenpedagogik i Linköping. Han har definierat lärande på ett nästan poetiskt sätt – lärande är att ändra sin världsbild. Det är ett sätt att beskriva lärande som jag tycker är användbar. Om jag sätter på en kastrull med vatten så vet jag att vattnet börjar bubbla när det kommit upp till hundra grader. Om jag kommer förbi en gård med hästar

blir jag rädd, för jag vet att jag har hästskräck. Om jag skriver bokstäverna SKJUL, så vet jag att den som läser dem förstår att jag menar ett mindre hus, som är lite sjabbigt osv. Jag har lärt mig en mängd saker både om mig själv och min omvärld. Detta utgör sammantaget min världsbild.

När jag lär mig något nytt måste jag ändra denna min världsbild, vilket ofta är förknippat med någon form av smärta. Jag måste förändra synen på mig själv, hur jag anser att jag är. Jag måste ändra eller vidareutveckla mina uppfattningar. Jag kan lära mig tycka om hästar och jag kan lära mig att om vatten spetsas med vissa typer av salter så kokar det först vid tvåhundra grader. Men det är ofta med viss vanda som jag accepterar de nya kunskaperna.

Ju längre vi levt ju mer nyanserad och förfinad är bilden vi har om oss själva och omvärlden. Det innebär att vi inte är allt för benägna att ändra den radikalt, men också att vi har mycket att associera till när vi får ta del av något nytt.

Den som har läs- och skrivsvårigheter, dyslexi, behöver ändra sin världsbild. Dyslektikern vet av många timmars, dagars, veckors och års erfarenhet från skolan att hon är sämre än andra på att läsa och skriva. ”Fnisset när jag läste fel och alla röda bockar både av småskolefröken och historieläraren längre fram har gett en cementerad kunskap om min bristande förmåga att använda det skrivna ordet i kontakten med andra.” (Dock anser de flesta dyslektiker att det både går bra att läsa tyst och att skriva någon typ av kråkfötter för eget bruk.)

Deltagarna i InfoKoms dyslexiundervisning ska alltså på

några få månader ändra sin världsbild, dvs synen på sin förmåga att läsa och skriva. Det ska inte ske genom hjärntvätt utan genom nya positiva erfarenheter, som måste vara så starka och övertygande att de kan tränga sig in och ersätta eller snarare komplettera den gamla världsbilden som byggts upp av fnisset och de röda bockarna.

Det pedagogiska målet för undervisningen är att dyslektikern ska uppleva sig som en person som har förmåga och lust att uttrycka sig i skrift. Eleven, som i början av kursen vet att han eller hon inte kan eller vill visa upp något skriftligt för andra, ska efter kursen vilja göra det eftersom han eller hon har lärt sig att det kommer att gå bra.

Detta uppfattas som ett högt ställt, orealistiskt, mål av eleverna i början av kursen. De anser sig veta att det i princip är omöjligt. Och detta omöjliga förväntas de uppnå på några få veckor. Det är svårt att få elevernas förtroende och delaktighet i början av kurserna. Målet är inte orealistiskt, men det kräver systematiskt arbete, tid och duktiga lärare.

Lärandet sker stegvis

Generellt kan lärprocessen beskrivas med följande nyckelord:

- Trygghet.
- Motivation, vilja, nyfikenhet.
- Input. Stimuli.
- Bearbetning av input – att ta in det nya in i den egna världen, assimilerings.
- Förmedling av det inlärd – att få det att fästa i den egna världen, ackomodering.
- Reflektion.

Så här försöker vi som lärare på InfoKomp skapa förutsättningar för dyslektikers lärande.

Trygghet

Den yttre miljön känns välkomnande och inte skolaktig. Det är dukar på runda bord, pinnstolar och mycket blommor. Skolan – terrorhuset – känns långt borta.

Lärarna har respekt och talar till deltagarna som en vanlig människa, varken suckar, stönar eller fnissar.

Alla klasskamrater säger att de har precis samma problem och de ser inte "jättekorkade" ut.

Motivation, vilja, nyfikenhet

För att få nyfikenhet på litteratur och skriven text lyssnar deltagarna varje dag på band med bra litteratur, dvs litteratur som de valt och tycker är bra. Det är vuxna böcker som kan ha anknytning till allt, jakt och fiske eller kärlek och allmänna livsfrågor. Den stora och avgörande frågan på en kurs för dyslektiker gäller dock att eleverna ska få mod och vilja att skriva. Det kräver många positiva erfarenheter av skrivande. Erfarenheter av att någon annan vill läsa det man skriver och erfarenheter av att det man skriver motsvarar det man vill förmedla – fakta, idéer, känslor.

För att ge dessa positiva erfarenheter arbetar deltagarna med en form av processkrivning. En enkel övning kan se ut på följande sätt: Klasskamraterna ger varandra en lapp med fem ord. Uppgiften är att skriva en kort text där dessa fem ord ingår. Texten kan vara från ett par

tre rader till en halv sida. Texten skickas vidare till ett par klasskamrater, som läser den och skriver ner sina frågor och kommentarer till texten. Utifrån de synpunkterna arbetar författaren igenom texten.

Därefter går den nu lite längre texten ut på en ny runda och författaren får nya frågor att arbeta med. Den ännu längre och mer intressanta texten går ut på ytterligare en runda då läsekretsen ger sina synpunkter som författaren arbetar med. Och så vidare, och så vidare tills författaren är nöjd med sin text.

En variant är att eleverna får gå ut och fokusera något i omgivningen och registrera sina upplevelser och tankar i form av stödord. Vad de hör, luktar, ser, upplever och kommer att tänka på. När de kommer tillbaka till klassrummet får de börja skriva en kort text, kanske en dikt, utifrån sina stödord. Så får klasskamraterna fråga och kommentera osv osv. Denna arbetsform ger författarna erfarenheter av att formulera bra och gedigna texter baserat på sina egna erfarenheter.

Efter ett tag behöver processen att skriva inte nödvändigt gå via läsekretsen av klasskamrater, utan kan gå via författarens egna reflektioner, eventuellt i samspel med lärare.

Erfarenheten, upplevelsen, av att kunna förmedla idéer, kunskap och tankar med hjälp av det skrivna ordet är stark, och att få uppleva det gång på gång är oerhört starkt. Det måste finnas mycket tid för att denna erfarenhet ska få fäste och kunna växa sig lika stark som tidigare negativa erfarenheter av att misslyckas och inte kunna.

Input, stimuli

Eleverna måste få arbeta med många varierande, intressanta texter. De måste också få många stimulerade, varierande och allt mer krävande uppgifter för sitt eget skrivandet. Det krävs ett intensivt lärararbete för att få fram bra texter av alla sorter och bra skrivuppgifter som passar de enskilda individerna i en klass.

Mängden av text som man själv producerar och konsumerar är viktig. Eleverna måste få många upplevelser av att man kan och vill skriva. Det är viktigt att variera och ge erfarenhet av såväl fritext om känslor och mer faktabaserade beskrivningar. Det är också viktigt att arbeta både med texter som hör hemma i den privata sfären och med texter som hör hemma i arbetslivet.

Datorn är ett viktigt stimulus för skrivandet. De flesta dyslektiker har lagt sig till med en usel handstil för att dölja stavfelen i texten. Handstilen är inlärd i handen och ryggmärgen och är svår att ändra, även när man är motiverad. Datorn ger var och en samma stiliserade lättlästa handstil.

Med moderna ordbehandlingsprogram kan man både få överblick över texten och se detaljer. Man kan få kompensatorisk hjälp av stavningsprogram. Det är inte fusk att använda tangentbord och stavningsprogram vid textproduktion. Det är jag som producerar texten – innehåll och disposition. Det är min ordfantasi och meningsbyggnad. Det är min text som jag vill något med.

Jag bygger upp och skriver min text med bästa tillgängliga tekniska hjälpmedel. Datorn är ett mycket effektivare hjälpmedel än stål-

pennan, bläckhornet och läskpappret. Dyslektiker har rätt att kräva effektiva redskap för skrivprocessen när de arbetar med sitt lärande.

När lusten att skriva väl har börjat infinna sig hos eleverna behöver läraren ge input i form av regler för grammatik, meningsbyggnad, skiljetecken och stavning. När skrivandet är lustfyllt blir det naturligt för eleven att efterfråga och ta emot kunskap om språkets regelverk.

Dyslektiker har ofta missat många baskunskaper. Kraften har gått till att lära sig de primära reglerna för rättstavning och till träning i välskrivning. Disposition och uppbyggnad av texter har varken förmedlats av tidigare lärare eller genom förebilder i läsandet. Det blir därför i ett visst skede av lärandet oerhört intressant och eftertraktat. Regelverken känns alldeles nya och fräscha.

För träning i rättstavning finns det numera ganska många programvaror, med olika inriktning. Läraren kan lägga upp individuella träningsprogram för varje elev.

Bearbetning av input

För att eleverna aktivt ska kunna bearbeta det stoff som finns och presenteras runt omkring dem under kursen måste lärandet ske i en positiv och trygg grupp. Läraren måste de första veckorna arbeta effektivt med att skapa en bra miljö i gruppen. Det måste bli en väl sammansvetsad grupp, där medlemmarna känner varandra. Man behöver inte älska varandra, men man måste känna varje klasskamrat så väl att man kan samarbeta effek-

tivt. Läraren kan arbeta med en förenklad form av försvarets teamutbildning, som bygger på en gruppdynamisk teori.

En av lärarens viktigaste uppgifter är att ge varje elev tillgång till en arena för dialog med sina klasskamrater och sig själv. Det är på den arenan som eleven kan bearbeta och assimilera det nya.

Processkrivandet innebär en kontinuerlig och allt mer avancerad bearbetning av input. I processkrivandet ändrar eleven gradvis synen på sig själv som en skrivande människa. Processkrivningen och träningen med rättstavning ger verktygsträningen, bearbetning av regelverken för skrivande.

Det krävs tid för att släppa den gamla synen på sig själv som den som inte kan/vill skriva och det krävs tid för att bearbeta och ta till sig det hantverksmässiga i skrivandet. Tiden är viktig för att få volym i mötet med texter och eget skrivande samt tid att sätta sig in i och träna olika skrivregler.

I gymnasieskolan har eleverna 80 timmar till sitt förfogande för första delen av svenskämnet, Svenska A. Vi klarar att nå målen i Svenska A när vi får fyrdubbla tiden. På 320 timmar – utspritt över en termin – klarar vi att ge eleven lust att skriva, verktyg för att skriva njutbart för andra och för att skaffa sig grunderna i litteratur, grammatik mm, det vill säga allt det som krävs för att kunna gå vidare till kursen Svenska B.

Förmedla det man lärt sig

Det är när man ska förmedla något som man just läst, hört eller sett

som man verkligen själv lär sig det nya. Den nya kunskapen sätter sig när man ska förmedla den till andra.

Återigen är processkrivandet ett effektivt verktyg för att åstadkomma detta moment i elevernas lärande. De tar till sig synpunkter från klasskamraterna och läraren, men det är de själva som prioriterar och väljer om och hur de vill bearbeta sin egen text.

Det är viktigt att inte enbart arbeta med fritext i dessa sammanhang. Eleverna kan hämta in fakta exempelvis om olika branscher och yrken. De kan sedan få bearbeta och välja ut det som de anser viktigt och förmedla det både muntligt och skriftligt till sina klasskamrater.

Det är väsentligt att det inte blir muntliga och skriftliga presentationer för sakens skull, utan att eleverna verkligen har något genuint intressant att förmedla. Att hålla ett fängslande anförande om en katt på fem minuter kräver komikerkompetens, vilket dyslektikerkursen inte syftar till att utveckla. De arbeten som eleverna gör ska basera sig på frågeställningar som är relevanta, dvs grunderna för problem-baserad inläring ska tillämpas.

Reflektion

Eleverna behöver tid för att reflektera över sin egen inläring. De behöver befästa inför sig själva att de faktiskt har ändrat synen på sin egen förmåga att utnyttja det skrivna ordet. Tid för detta kan schemaläggas med en kortare stund varje morgon och varje vecka och med en längre stund vid ett par tillfällen per kurs.

Den längre reflektionen kan stödjas av självskattningsinstrument och individuella utvecklingssamtal. Eleverna får skatta sin förmåga och sitt ansvar för sin inläring i början, mitten och slutet av kursen. Vid de två senare tillfällena får eleven också ett personligt utvecklingssamtal med läraren. Då kan de stämma av med varandra var de uppfattar att eleven befinner sig i de olika delmomenten och hur de uppfattar att utvecklingen har varit sedan starten.

Läraren avgör resultatet

Dyslexikurserna är de kurser vid InfoKomp som kräver mest av lärarna. De ska vara kunniga i svenskämnet och de ska leda grupprocessen i klassen. De ska individualisera undervisningen för elever som har en sak gemensamt – svårigheter att läsa och skriva – men som är oerhört olika vad gäller studiebakgrund, sociala erfarenheter, ålder osv.

Utöver detta ska lärarna klara att vara måltavla för elevernas nödvändiga bearbetning av sina egna traumatiska upplevelser av skola och lärare. Varje elev reagerar olika, men var och en har behov av att få bearbeta sina erfarenheter utifrån det som kallats ”skammens handikapp”.

Eleverna bär ofta på minnen från djupa kränkningar av integriteten och omgivningens bristande förståelse. Föräldrar kan både ha slagit, hotat och bett barnet att göra det omöjliga – skriva snyggt och rätt. Barnet har varit utlämnat och lidit både av föräldrarnas svek och sin egen oförmåga att leva upp till omgivningen krav. Mycket av detta projicerar barnet hellre på skolan, skolsituationen och lärarna än på den egna familjen.

Det kräver empati, men också en styrka och envishet hos läraren som går utöver det vanliga. Läraren måste kunna arbeta själv med varje enskild elev, men också vara duktig på att utnyttja grupprocessen.

Delaktig i livslångt lärande

Sammanfattningsvis: Tid, systematiska arbetsmetoder och goda lärare kan ge personer med dyslexi tillgång till det skrivna ordet. De kommer även fortsättningsvis att stava fel, om än i allt mindre omfattning, och de kommer inte att vilja läsa högt. Men det är marginella problem när man kan ta del av litteratur, tidningar och arbetsinformation. Och själv kan förmedla sina uppfattningar med papper och penna eller via olika former av datormedier. Vara delaktig i ett allt mer nödvändigt livslångt lärande. ■

Vi gjorde en psykologisk djupdykning

Om en smärtsam start

Det finns inga korridorer, ingen kateder, inga stränga lärare, inga prov och inget tvång. De har själva

valt att delta i det här projektet, någon talar till och med om sitt livs chans. Alla är i samma situation.

Här stavar alla som krattor, kastar om bokstäverna och glömmet punkt och komma. Alla vet hur mycket psykisk kraft det går åt för att få ihop ett stycke läsbar text. Det är knappast någon som har öppnat en bok frivilligt de senaste tio åren.

För de flesta är det första gången i livet de sitter i en klass där de inte behöver ägna halva kraften åt att dölja sina problem. Här vet alla hur det är. Ändå krävs det både mod, vilja och uthållighet för att först söka till ett sådant här projekt och sedan genomföra det.

En del av deltagarna hade inte berättat för sin omgivning vad det var för kurs de gick. – Jag berättade att det var en datakurs, sen sa jag inget mer, och ingen har frågat, säger Jennifer Arén. Mike Huincho Zapata däremot berättade om kursen för sina kompisar. – Jag har en dotter och jag vill inte att hon ska ljuga och då ska inte jag heller ljuga, säger han.

Undanträngda känslor väcks

Kursstarten blir inte särskilt trygg och harmonisk. För trots att lärarna har gjort vad de kan för att fyramånaderskursen inte ska bli den gamla onda skolan i repris, så är det just de undanträngda känslorna från skoltiden som väcks till liv. Nu ska man behöva hålla på med det som man är allra sämst på, läsa och skriva. Nu ska man behöva visa upp sina taffliga rader, och någon välmenande lärare ska säga: ”Ja, ja, det var lite svårt att förstå vad du menar, men det är ju därför du är här! Det kommer att gå bättre om några veckor!”

Och så detta att bli testad. Visst var kursdeltagarna informerade och visst hade de sagt ja, men det är inte stärkande för självkänslan att få sin stavning bedömd, sin läshastighet, sitt ordförråd och sin omvärldskunskap mätt och värderad. Och dessutom sin förmåga att lära sig nya saker och att tänka logiskt.

Det är inte roligt att få testresultatet på posten med beskedet att man läser som en nioåring och med en rad stapeldiagram där ens egna staplar inte ser ut som referensgruppens. ”Det kändes som ett inteligenstest,” sa några deltagare efteråt. ”Som om dom ville veta om vi var dumma i huvudet.”

En kursdeltagare säger så här: – Många av oss bär på ångest och besvikelse över att vi inte har fått någon hjälp med våra läs- och skrivsvårigheter. De har alltid negligerats, och det känns orättvist. Det är många besvikelser som väcks till liv när man börjar en sådan här kurs.

– Alla gjorde en psykologisk djupdykning när vi kom hit, säger en annan deltagare. Jag har ganska bra självkänsla, men jag blev liksom nedtryckt och kände mig mindre värd. Mest beror det på känslan att vara tillbaka i skolan, men kanske också på att lärarna inte riktigt klarade balansgången mellan allas förväntningar. Vi har så olika bakgrund, och väldigt olika problem med läsningen och skrivningen. Jag tror att det hade behövts en rejäl pratstund med var och en av kursdeltagarna när vi började, och att var och en sedan hade fått börja jobba på sin nivå, med det som vi själva tyckte att vi behövde.

Lärarna beredda

Lärarna var beredda på den psykologiska djupdykningen. De har haft kurser för personer med dyslexi tidigare och vet att många av kursdeltagarna har fått betala ett högt pris för skolans misslyckande. Kursstarten brukar vara en smärtsam och kaotisk tid där många känslor väcks till liv. Det gäller att lärarna står pall när smärtan och ilskan överförs på dem.

– Det gäller att uppmuntra och stödja och samtidigt vara ärlig och realistisk, säger Kajsa Andersson, huvudansvarig för kursen. Det är svårt att möta sjuttio människor med olika bakgrund och förväntning inför kursen.

– Att vara vuxen och inte kunna läsa sliter på självkänslan. En del förlorar allt självförtroende och tror sig inte kunna någonting, andra har ansträngt sig så mycket för att hålla

skenet uppe genom åren att de hävdar och tror att de kan läsa. De har byggt upp en tuffhet som kanske måste mjukas upp så att de vågar erkänna läs- och skrivsvårigheterna innan de kan ta itu med dem.

– Några behöver kanske få hjälp att inse att det inte bara handlar om att lära sig subjekt och predikat eller att stava tj- och sj-ljudet rätt. En del frågar om jag tror att de kan börja läsa andra ämnen på Komvux efter kursen, och de flesta måste få svaret att jag inte tror det. Komvux har hög studietakt och inga stödresurser. Då är det mycket bättre att söka till en folkhögskola eller till universitetet. Där kan man läsa någorlunda i sin egen takt, och det finns mer hjälp och förståelse för den som har dyslexi. Bara här i Stockholmstrakten finns det fyra, fem folkhögskolor med särskilda kurser för dyslektiker. ■

Projektet i backspegeln

Hur blev då projektet? Blev det som lärarna trodde, med erfarenhet från tidigare kurser, lugnt och harmoniskt efter de första veckorna av kaos och konflikter? Ja, efter den första perioden var det bara en person som hoppat av kursen. Hos dem som var kvar hade väckts en längtan efter att börja skriva, och de började producera papper efter papper med berättelser, dikter, noveller, recensioner och annat.

Skriva

Att skriva själv var en av de två viktigaste delarna av innehållet i

kursen. – Det är den träning som ger mest, tycker Jan Weibull, och datorn är förträfflig att skriva på. Jag har svårt att läsa min egen handstil. På datorn är det lättare att se när något blir fel. I början använde man en metod som kallas processkrivning. Metoden beskrivs i avsnittet ”Det viktigaste är inte att lära sig stava”.

Läsa böcker

Att läsa böcker var den andra av de två viktigaste delarna i kursen. En halvtimme varje dag skulle kursdeltagarna läsa, var och en för sig. Man

valde den bok man själv ville, med hjälp av en lärare om man behövde råd. – Det var viktigt att böckerna inte var för tjocka och inte hade för liten stil, säger Kajsa Andersson. För varje vecka ökade vi kravet på läsandet. Först skulle man återge vad man hade läst, skriva ner det och läsa upp. Sedan skulle man skriva en recension.

Kursdeltagarna fick också lyssna på talböcker, besöka tal- och punktskriftsbiblioteket och stifta bekantskap med lättläseböcker. Det väckte blandade känslor. – Det är väl bra att det finns talböcker och lättläseböcker, säger Linda Höckne, men att gå in på biblioteket och låna en talbok skulle kännas som att få en stämpel. Och jag vill inte sitta på tunnelbanan och läsa en bok där det står LÄTTLÄST med stora bokstäver på ryggen!

Övningsprogram

Det finns en rad övningsprogram som är särskilt konstruerade för personer med dyslexi. Många av dem användes flitigt i kursen.

Mike Huincho Zapata praktiserade på en återbrukscentral där han arbetat tidigare. Han gillar att arbeta med datorer och att laga mat, så han hade gärna velat praktisera med något av det, men hittade ingen praktikplats.

– Alla kursdeltagare gillar att träna vid datorn. De tycker om tävlingsmomentet, att försöka lösa uppgifterna på kortare och kortare tid, berättar Kajsa Andersson. En fördel med övningsprogrammen är att man hela tiden får en återkoppling på det man gör, uppmuntran och uppmaningar, till exempel: ”Nu har du jobbat en halvtimme, nu behöver du vila en stund!” Men hon vill ändå inte övervärdera övningsprogrammen.

– Det finns inget hokus pokus när man ska lära sig läsa och skriva. Det allra viktigaste är att sätta igång och skriva. Övningsprogrammen är bara ett komplement till det.

Mike Huincho Zapata gillar datorträningen, även om han tycker att det går för sakta att skriva. Han skulle behöva träna sig i maskinskrivning, säger han. I början av kursen gillade han programmet Lexia där man kan träna det mesta. Programmet har en kontrollpanel så att man kan se vad man får för poäng, tävla med sig själv och förbättra sitt resultat. Men alltefter som kursavslutningen närmar sig börjar han tycka att Lexia är lite

barnsligt. Han har lärt sig en del, och vill ha mer avancerad träning. Han sätter sig vid datorn för att visa hur det går när han ska träna sk- och sj-ljud.

Några ord är knepiga, s-ylt och s-ägg får j i stället för k. Sedan går det galant, Mike väljer rätt alternativ när han ställs inför de ofullbordade orden s-unger, männis-a, sols-en och s-idor. Men det är lätt att gå vilse i alla olika svenska sje-ljud när man dels har dyslexi, dels har ett annat språk som modersmål. En röst säger fräsch, men hur sjutton stavas det? Och gage, det ordet har Mike aldrig hört, och än mindre stavat till.

Jan Weibull är inte så förtjust i att använda övningsprogrammen. – Ett övningsmoment är till exempel att man får ett ord där det saknas en bokstav. Man får två bokstäver att välja på, till exempel e och ä och så ska man fylla i rätt. För mig är det nästan omöjligt att se vilket ord det ska vara. Nu blir det rena gissningen, för jag har ingen aning om vilket det ska vara. Det är alltså femtio procents risk att jag får se ett felstavat ord. Nej, då är det bättre att se rättstavade ord i en vanlig text.

Benchmarking

Studiebesök på olika arbetsplatser var en viktig del i utbildningen. Kursdeltagarna bestämde själva vilka platser de skulle besöka, ringde och bokade tid. Eleverna förberedde studiebesöken tre och tre. De skaffade fakta om yrket, skrev ner frågor och gjorde intervjuer. Efter besöket analyserade de vad de fått ut av det och funderade på om arbetet skulle passa dem, om de har

den kunskap som behövs osv. Slutligen redovisade de tre sitt arbete skriftligt och muntligt för hela gruppen.

Den här formen av strukturerade studiebesök kallas benchmarking. Studiebesöket blir ett projekt, man läser artiklar, skaffar fakta om till exempel arbetsmiljö, arbetsvillkor, löner och utbildningskrav.

Tanken bakom metoden att arbeta tillsammans med andra i gruppen och ta en rad kontakter, är att kursdeltagarna ska höja sin sociala kompetens. Kursens syfte är ju att man ska få stöd att hantera effekterna av sin dyslexi så att man kan få och klara ett arbete. Att höja sin läs- och skrivförmåga är en viktig del, men det är ännu viktigare att höja sin sociala kompetens och stärka sitt självförtroende.

Praktik

Alla var på praktik en månad, på en arbetsplats de själva valde och tog kontakt med. Tanken var att praktiken skulle ge inblick i någon bransch som de var intresserade av, men det var inte alltid möjligt. Mike Huincho Zapata fick efter många försök nöja sig med att praktisera på en återbrukscentral där han arbetat tidigare. – Jag gillar att arbeta med dator och att laga mat. Jag skulle gärna velat praktisera med något av det, men jag hittade inget sådant jobb, säger han.

Jennifer Arén har bott i Sverige i sex år. Hon kommer från Kenya där hon bland annat arbetade i en hotellreception. Sedan hon kom till Sverige har hon varit vårdbiträde i hemtjänsten och arbetat i klädaffär. Något år hade hon en egen butik för

damkläder tillsammans med en väninna, men affärerna var inte lönsamma.

– Det är svårt att få tag i en praktikplats. Vi ringer runt och erbjuder vår arbetskraft gratis en hel månad, och det är ändå svårt. Jag vill inte jobba på kontor, jag står hellre i affär. Jag skulle gärna vilja arbeta i en hotellreception igen, men då måste man kunna använda dator och det kan inte jag. Jag får nog praktisera hos en kompis som har ett eget företag för fotvård.

Så sa hon några dagar innan praktikmånaden började. Lite uppgiven var hon allt, och det blev som hon trodde, praktik på kompisens fotvårdsföretag.

Jan Weibull praktiserade på Tekniska muséet i Stockholm. När han kom dit visade det sig att han kunde något som ingen annan kunde, klä om gamla möbler. Så muséet fick snarare en gratis expertinsats än en praktikant att vägleda. Jan trivdes i alla fall med jobbet. Han blev också uppmanad att söka en tjänst som guide och lärare för skolklasser. Han funderar på saken.

Lars Olén gjorde praktik på Skansens krukmakeri. Han är keramiker

och det är det han helst vill ägna sig åt, om det bara går att leva på.

– Men under praktiken hade jag nog hellre velat välja något tekniskt, fast det kom jag på för sent. Beslutet gick för fort för mig. Jag hade behövt sätta mig ner och tänka och röka en cigarrett, men det fanns inte tid till det.

Många av kursdeltagarna ansåg att praktiktiden var inlagd för tidigt i kursprogrammet. De tyckte att de knappt hann komma igång med arbetet och skrivandet förrän det var dags att ge sig ut. Det hade varit bättre om praktiken kommit senare under kursen. Då skulle man haft tid att tänka igenom vad man ville pröva och att skaffa en bra plats.

Att träna sig i att arbeta med dator och få inblick i hur man kan ha nytta av den för att hantera sin dyslexi var en viktig del av kursen ”Språk och Arbete”. Men de flesta av kursdeltagarna kunde inte få tag i någon praktikplats där de fick pröva detta. Gruppen träffades en gång under praktiktiden och delade erfarenheter och diskuterade frågor som uppstått ute på arbetsplatserna. ■

Jag har lärt mig skriva, jag vågar!

Deltagare summerar

– Jag har lärt mig skriva, jag vågar! Jag har skrivit tolv sidor på svenska, fast det inte är mitt modersmål. Jag skriver fortare nu. Och så har jag fått träna layout på datorn, det hoppas jag kunna få användning av. Jag har blivit mer samhällsintresserad under kursen.

Jag tittar och lyssnar på nyheterna och bryr mig om politik. Det har jag aldrig gjort förut.

Så säger Jennifer Arén när hon summerar kursen efteråt. Hon är glad över att hon var envis och ledade reda på kursen som hon hört talas om. Men innerst inne hade hon

kanske väntat sig att det skulle ske ett litet under på fyra månader.
– Jag hade förväntat mig att jag skulle lära mig mer. Jag ville att allt skulle hända på en gång, fast jag vet att det är orealistiskt.

Lars Olén hade ett liknande hopp.
– Jag hade nog hoppats att jag skulle bli ”botad”. Det har jag inte blivit, men jag har blivit bättre på att läsa och skriva. Utvärderingen visar att de flesta av deltagarna, tre fjärdedelar, liksom Jennifer och Lars tycker att de har förbättrat sitt skrivande.

Det enda Jennifer inte är nöjd med är praktiktiden. Hon tyckte inte den gav henne någon ny kunskap. Hon anser att det hade varit bättre om kursledningen skaffat praktikplatser till alla kursdeltagare. – Då hade vi kunnat få komma till arbetsplatser där de verkligen ville ha oss. Nu kändes det som om vi trängde oss in, som om arbetsgivarna tog emot oss bara för att vara snälla.

Det hade gett mer att träna skrivning vid datorn, tycker hon. Efter kursen vill hon fortsätta att utbilda sig. Hon ska söka till en servicekurs, som bland annat omfattar turism, marknadsföring och svenska.

Mike Huincho Zapata tycker att det bästa med kursen är att han nu vågar stå inför en grupp och prata.
– Det tränade vi mycket i början. Var och en läste en nyhetsartikel i förväg och berättade för hela gruppen om den. Även Mike ska fortsätta sin utbildning. Han har sökt till en kurs om Internet och multimedia.

Läsmotståndet är borta

Jan Weibull har läst fem böcker under kursen, och det är han lycklig

och stolt över. – Motståndet mot att läsa är borta. När jag läste böckerna försummade jag allt annat, det var så roligt! Nu går inte all kraft åt till att ta sig igenom texten, nu upplever jag vad jag läser. Jag vill få tid att läsa och skriva i fortsättningen också. Det känns som om jag har fått en ny dimension i livet.

Linda Höckne arbetade med att göra en tidning de sista kursveckorna. Hon tyckte det var jätteroligt, och skulle gärna fortsätta arbeta i den branschen. Det bästa med kursen är att hon har lärt en del om layoutarbete vid dator. Hon kommer kanske att få praktisera på ett tryckeri efter kursen och få arbeta just med layout, och det ser hon fram emot.

– Men att sitta och läsa, det har varit bortkastad tid för mig. Jag kan inte koncentrera mig när jag sitter med andra omkring mig. Jo, på tunnelbanan och i tvättstugan går det bra, men inte här på kursen. Jag tror att mina lässvårigheter blir värre av att jag skelar. Jag ser dubbelt när jag läser. Jag läser inte mycket eftersom det är så svårt, men man kommer ju inte alltid undan. När jag måste så går det, men det tar tid. Skriva är också svårt, tempus och huvudsats och bisats, sådant får det att snurra i huvudet på mig.

Tips för sifferminnet

För Lars Olén är det framför allt siffror som får det att snurra i huvudet. Matematiklektionerna i skolan var förfärliga. Så när det blev matematik på kursen Språk och Arbete gick Lars hem mycket tidigare än han brukade, han orkade inte med

Jag hade nog hoppats att jag skulle bli "botad", säger Lars Olén. Det har jag inte blivit, men jag har blivit bättre på att läsa och skriva!

de gamla skolkänslorna. Om det fanns någon kurs för personer med räknesvårigheter skulle han gå en sådan.

Lars använder ingen klocka, han skulle ändå inte ha någon nytta av den. Men visst missar han tider då och då, kommer för sent – eller för tidigt. Han har svårt att minnas klockslag och att beräkna hur lång tid det tar att göra olika saker. Under kursen har han fått tips om hur man kan hjälpa minnet, och det fungerar. Nu minns han klockslag och telefonnummer mycket bättre än tidigare.

Lars är keramiker och det vill han helst fortsätta att arbeta med. Men svårigheterna med siffror ställer till besvär även för en keramiker. – Jag behöver hjälp med bokföring och med att räkna ut hur mycket jag ska ta betalt. Jag har svårt att få be-

grepp om vad materialet kostar, vad det kostar att bränna osv. Visst kan man få hjälp med det, men det skulle kosta ungefär femhundra kronor i månaden och det är mycket pengar. Man blir inte rik på att dreja.

Lars tror på individuell pedagogik för personer med dyslexi och flera av hans kurskamrater uttrycker samma tanke. – Auktoritär undervisning med en lärare som står och föreläser fungerar inte. Det bästa på kursen var när vi fick sitta och träna för oss själva och läraren gick runt och hjälpte till. Det är viktigt att undervisningen är flexibel, men den måste ändå vara välorganiserad så att den inte blir förvirrande. Kurser för människor med dyslexi bör planeras tillsammans med folk som själva är dyslektiker. Då kan man undvika en del fallgropar. ■

Projektet nådde målet

Forskarnas test och utvärdering

Kursdeltagarna läser snabbare efter kursen än före, och har lättare att hitta orden. De tycker själva att de har blivit lite bättre på att skriva och läsa, även om de inte har blivit bättre på att stava när de skriver för hand. När de skriver på datorn stavar de däremot rätt för det mesta. Två månader efter kursen har nästan en tredjedel av deltagarna fått ett arbete eller börjat en utbildning.

De här resultaten av InfoKomps kurs visar forskargruppens testningar av deltagarna. I forskargruppen ingår fil doktor May Lindgren och fil kand Jimmy Jensen, som har gjort det mesta av utvärderingen, och professor Sten Levander, professor David H Ingvar, docent Ann Wirsén Meurling och med dr Arne Dalteg.

– Det som kursen ville förändra, det har den också förändrat. När man har läs- och skrivsvårigheter kan man visserligen förbättra sin stavning genom att traggla till exempel tje-ljud och dubbelteckning, men man stavar ändå ganska mycket fel. Då är det bättre att lägga tiden på att lära sig att använda bra rättstavningsprogram och på att lära sig att uttrycka sig i skrift. Kursen syftade inte heller till att lära deltagarna stava bättre, den syftade till att de mer än tidigare skulle betrakta sig som skrivande och läsande personer, och det har den lyckats med, sammanfattar May Lindgren.

När man har läs- och skrivsvårigheter har man oftast ett sämre arbetsminne än andra. Man har

också svårare att känna igen ord snabbt och plocka fram dem ur minnet, även om man kan dem. Under kursen vid InfoKomp har deltagarna förbättrat sin minnesförmåga när det gäller ord. Hastigheten i de intellektuella processerna har också blivit högre, framför allt har deltagarna blivit snabbare på att bedöma ord. – Det är en tydlig förbättring, men vi vet inte om den är bestående, så vi kommer att testa deltagarna en gång till ett halvår efter kursens slut.

Kursdeltagarna fick hjälp att hitta strategier för att minnas bättre. De har bland annat tränat studieteknik och anteckningsteknik. Hälften fick lära sig att använda Mind Map och hälften arbetade med att skapa bilder för att minnas ord och siffror. Träningen gav tydliga resultat.

Självbilden studerad

May Lindgren och Jimmy Jensen har också studerat deltagarnas självbild och självförtroende. Sammantaget har det inte förändrats särskilt mycket under kursen för gruppen som helhet, men flera deltagare tycker ändå att kursen har betytt mycket för deras självförtroende. – En kvinna sa till exempel ”Jag har fått självförtroende. Jag har slagits för min rätt och kommit in på den utbildning jag ville”, berättar May. Det är inget dåligt resultat av en kurs på fyra månader!

Forskarnas studier visar också att de som deltog i kursen har mer

Kursen syftade till att deltagarna skulle börja se sig själva som skrivande och läsande personer, och det har de gjort, konstaterar forskaren May Lindgren.

ångest än befolkningen i genomsnitt. – Man måste naturligtvis vara försiktig när man drar slutsatser om sambandet mellan ångest och läs- och skrivsvårigheter. Alla kursdeltagare var arbetssökande, och den situationen i sig kan naturligtvis öka människors ångest. Många berättar ändå om en ångest som de har fått av upplevelser som har med dyslexin att göra. De anser att ångesten framför allt är skapad i skolan. Det finns ingen i gruppen som säger att de har haft det bra i skolan. Några har så starkt ångest att de länge vägrade gå in i en skola.

– Som grupp betraktad är kursdeltagarna sämre än genomsnittet när det gäller socialisation, och det är inte så underligt, kommenterar May Lindgren. Det som har med

socialisation att göra, till exempel att kunna se saker från andras synvinkel, har ju med kommunikation att göra. Det förmedlas till stor del med ord, just det som man har svårt med när man har dyslexi. Men det förbättrades under kursen, vilket också var en del av målsättningen.

En del av deltagarna som kom till kursen hade gått en veckas förberedelsekurs på Arbetsmarknadsinstitutet i Stadshagen i Stockholm. De hade gjort upp en personlig handlingsplan och fått stöd och motivation inför dyslexikursen.

– Vi ska ta reda på om det visar sig vara någon skillnad mellan dem och de andra deltagarna. Vi tror att de har mer genomtänkta planer för framtiden och bättre förutsättningar

att få ett arbete, men vi måste ta reda på om det är som vi tror.

Samma för invandrarna

Deltagarna med invandrarbakgrund hade ungefär samma resultat som svenskarna. Deras läs- och skrivsvårigheter handlar inte bara om att de har bristande kunskaper i svenska eller aldrig har fått tillfälle att gå i skolan. De har bott i Sverige mellan fem och tio år och har i genomsnitt gått tio år i skolan, i Sverige eller någon annanstans.

Ett av testen fick de göra både på svenska och på sitt modersmål. Det handlade om att komma på så många ord som möjligt på en bestämd bokstav. De flesta lyckades bättre på svenska än på sitt modersmål.

Samhällsekonomisk fråga

Testerna och utvärderingarna av kursen är viktiga för kommande

utbildningar för personer med läs- och skrivsvårigheter. Många kommer att hamna utanför arbetsmarknaden om de inte får hjälp att skaffa sig den kompetens som krävs. Det gäller både ungdomar som är på väg in i arbetslivet och vuxna som riskerar att slås ut. Kursen Språk och Arbete på InfoKomp är den första i sitt slag, och man har undervisat så stora grupper som femton personer.

– Det man har studerat tidigare är undervisning i grupper på åtta, och det är viktigt att veta om det fungerar lika bra med större grupper. Om det gör det kan man utforma undervisningen så att fler arbetssökande med dyslexi kan få den hjälp de behöver för att klara sig bättre på arbetsmarknaden, menar May Lindgren. De samhällsekonomiska kostnaderna blir också orimligt stora om man inte ger människor med de här problemen den hjälp de behöver, helst så tidigt som möjligt! ■

Mer om dyslexi

Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter

Det finns en organisation för personer med läs- och skrivsvårigheter, Förbundet mot läs- och svårigheter, FMLS. De arbetar för att verksamheter och regler i samhället ska anpassas så att de tillgodoser behoven hos människor med läs- och skrivsvårigheter. Förbundet är också en mötesplats, där människor kan träffas och utbyta erfarenheter. FMLS har cirka fem tusen medlemmar och ca 50 lokalföreningar.

Skriv-Knuten, som är en del av FMLS:s verksamhet ger råd och information. Där kan barn, ungdomar och vuxna, föräldrar, lärare och andra få råd och tips om läs- och skrivsvårigheter. Skriv-Knuten har

telefonrådgivning och ordnar föreläsningar i hela landet om hur det är att leva med läs- och skrivsvårigheter. Det finns pedagogiska hjälpmedel, bland annat dataprogram som man kan få pröva.

FMLS har också en specialbokhandel med litteratur om läs- och skrivsvårigheter. Där finns facklitteratur, dataprogram, lättlästa böcker, kassettböcker, läromedel på band, material för körkortsutbildning, videofilmer m m.

Adressen till FMLS:s förbunds-kontor, Skriv-Knuten och bokhandeln är Nybrogatan 27 (Östermalms-torg) Tel till FMLS: 08-667 30 80, tel till bokhandeln: 08-667 19 20.

Föräldraföreningen för dyslektiska barn

Föräldraföreningen för dyslektiska barn, FOB, Surbrunnsgatan 42, 1 tr

ö g, 113 48 Stockholm har telefon 08-612 06 56 och fax 08-612 33 77. ■

Litteratur om dy slexi

- Alm, Jan och Andersson, Jens *Läs- och skrivsvårigheter på kriminalvårdsanstalter i Uppsala län*. Dyslexiprojektet vid Ami i Uppsala 1995
- Andersson, Bodil Att utbilda dyslektiker – mer än bara stavningsregler. *Logopednytt* nr 9 1996.
- Bergman, Lena *Talböcker i grundskolan för elever med läs- och skrivsvårigheter*. Talboks- och punktskriftsbiblioteket 1995
- Bodin Bratlie, Tove *Språket finns i allt vi gör. Att förebygga läs- och skrivsvårigheter de första skolåren*. Ekelunds Förlag 1996
- Dominkovic, Kerstin *Lässvårigheter i ett helhetsperspektiv. En litteraturstudie*. Institutionen för specialpedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm 1996
- Dyslexi – ett allvarligt och utbredd handikapp. *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1 1997
- Dyslexin i skolsamhället. Hur ska vi hjälpa elever med dyslexiproblem?* Lärarnas riksförbund 1996
- Lindgren, May *Dyslexiprojektet i Oskarshamn*. Ami Oskarshamn 1995
- Widén, Lennart (red) *En bok om hjärnan. 32 svenska forskare om hjärnan och dess sjukdomar*. Tiden/Rabén Prisma 1995
- Damsby, Gunvor Datorstöd för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. *Logopednytt* nr 9 1996
- Damsby, Gunvor Datorer vid grava läs- och skrivsvårigheter. *Att undervisa* nr 4 1994
- Damsby, Gunvor *Datorer som pedagogiskt hjälpmedel för elever med grava läs- och skrivsvårigheter på låg- och mellanstadiet*. Slutrapport. Handikappinstitutet. 1994.
- Ericson, Britta (red) *Utredning om läs- och skrivsvårigheter*. Studentlitteratur 1996
- Föhrer Ulla och Johnsen Ulla-Britt *Logopedbedömning av skolelever med läs- och skrivsvårigheter. En retrospektiv studie av 102 skolelever*. Karolinska institutet 1996
- Gillberg, Christopher och Ödman, Maj *Dyslexi vad är det?* Natur och Kultur 1994
- Gisterå, Elsy-May, Kimhag, Kia, Magnusson Anna-Karin, Selander, Staffan och Svärdemo Åberg, Eva *Dyslexi och dyskalkyli. Utvärdering av läromedelskassetter för elever med läs- och skrivsvårigheter*. Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet 1995
- Hallberg, Inga-Stina och Svärdemo Åberg, Eva *Att använda läromedelskassetter. En handledning i hur man kan använda läromedelskassetter i skola och hemma för läxläsning*. SRF MedMedia 1995
- Jacobson, Christer och Lundberg, Ingvar *Läsutveckling och dyslexi*. Liber Utbildning 1995
- Johansson Maj-Gun *Datorstöd i Läs och Skriv*. MG Läs- och Skrivkonsult 1996
- Johnsen, Birgitta Logopedens roll i samverkan med förskola och skola. *Dyslexi – aktuellt om läs- och skrivsvårigheter* nr 1 1997
- Lindell, CG och Sonya *Dyslexi – problem och möjligheter*. Utbildningsförlaget Brevskolan 1996
- Lundgren Torbjörn *Det skrivna ordets tystnad*. Carlsons Bokförlag och En bok för alla 1993 och 1996

Madison, Sigrid och Johansson, Judith *Dyslexi – vad är det? Vad kan vi göra?* Bokförlaget Kommunlitteratur AB 1997

Naucér, Kerstin *Dyslexi – vad är det?* Tankar om gamla och nya dyslexidefinitioner. *Logopednytt* nr 8 1996

Olofsson, Åke *Läsutveckling med talande dator. Svensklärares förenings årskrift* 1994

Persson, Bertil och Ödman, Maj *Bli vän med orden. Liten hjälprea från A till Ö om läs- och skrivsvårigheter.* Johansson & Skyttmo förlag 1997

Selander, Staffan och Svärde Åberg, Eva *Fyra röster om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Toini Prim, Sigrid Madison, Jan Alm, Maja Witting.* Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet 1995

Seth, Iréne, Heimdal, Suzanne och Janson, Eva *Dyslexi för föräldrar. En hjälp för dig som har barn med de läs- och läs-skrivsvårigheter som samlats under begreppet dyslexi.* Informationsförlaget 1997

Skolverket *Läromedelskassetter för dyslektiker. Rapport nr 87.* Liber 1996

Skolverket *IT-läromedel för dyslektiker.* Liber 1996

Skolverket *Utvecklingsarbete för elever med läs- och skrivsvårigheter. 32 nätverksskolor beskriver sin verksamhet.* Liber 1997

Stadler, Ester *Dyslexi. En introduktion.* Studentlitteratur 1994

Wallenkrans, Pia *Svårt att läsa och skriva.* Warne Förlag 1995

Wellros, Seila och Maria *En kamp om kunskap.* Gleerups 1995

Ödman, Maj och Persson, Bertil *Även en vuxen kan ha svårt att läsa och skriva. En skrift om dyslexi.* Svenska Dyslexistiftelsen/

Johansson & Skyttmo Förlag 1997

Bornholmsprojektet

Alstermark, Margit och Westberg, Märta *Språklekar.* Natur och Kultur 1994

Eriksen, Hagtvet, Bente och Palsdóttir, Herdis *Lek med språket.* Natur och Kultur 1996

Frylmark Astrid *Språklekar för mellanstadiet.* Talkliniken, Danderyds sjukhus 1996

Häggström, Ingrid och Lundberg, Ingvar *Språklekar efter Bornholmsmodellen – en väg till skriftspråket.* Psykologiska institutionen, Umeå universitet 1994

Lindgren, Ulla och Modin, Laila *Språkstimulera mera! Läs- och skrivförberedande övningar.* Runa Förlag 1996

Svensson, Ann-Katrin *Språklekar.* Studentlitteratur 1995

Åge, Laila Leka-läsa-skriva. *En handbok om tidig läsning.* Eke-lunds Förlag 1995

Kronobergsprojektet

Jacobson, Christer *Kompensera dyslektiker redan på lågstadiet. Att undervisa nr 6* 1993

Jacobson, Christer och Lundberg, Ingvar *Läsutveckling och dyslexi.* Liber Utbildning 1995 ■

fänk att inte kunna läsa i informationssamhället!

I informationssamhället måste allt fler kunna hämta och lämna skriven text på fax eller PC-skärm. Vad gör det åt dyslektikerna, personer (oftast män) som pga funktionsnedsättning har svårt att läsa och skriva bokstäver, ibland också siffror?

IT är både hot och tillgång! Datorer kan hjälpa dyslektiker. Men därutöver behövs också systematisk träning för att förbättra språklig förmåga och självförtroende. Den här skriften visar hur det kan ske.

räcker skolan i it-samhället?

Lärare och elever har mindre förväntningar på IT i skolan än kommunpolitiker och rektorer, det visar intervjuerna i Rapport 125: **IT i skolan – vision och verklighet.**

Rapport 126: **IT och framtidens lärande** ger exempel på nya grepp kring lärandet med stöd av IT.

har boken någon framtid?

Kommer Boken att dö nu när vi fått möjligheter till elektronisk publicering? Kanske kommer istället tekniken att förbättra spridningen av svårsäljbara, otrendiga, omoderna, svenskspråkiga böcker?

TEL DOK Rapport 122: **En bok i sänder. Print on Demand** visar hur böcker kan spridas i pytteupplagor med ny teknik.

Via **TEL DOK** nr 35 • ISSN 0283-5266 • 1999 • Pris 100 kr

Mer information: <http://www.teldok.org/>
Rapportbeställning även: Lindegården 020 23 00 11